

Utvärdering av vad?

Kommentar till Bengt Molanders reflektioner i anslutning till Utbildningsvetenskapliga kommitténs utvärderingsrapport

TOMAS ENGLUND

Pedagogiska institutionen, Örebro universitet

Bengt Molander, svensk filosof verksam i Norge, Madeleine Arnot, engelsk utbildningssociolog och Stephan Hopmann, tysk läroplanshistoriker och komparativ pedagog med norskt förflutet, har läst de formella slutrapporterna från 14 projekt till UVK (Utbildningsvetenskapliga kommittén) och intervjuat respektive projektledare en halvtimme i slutskedet av pågående projektarbete, varvid Molander i detta nummer av *Pedagogisk Forskning i Sverige* konstaterar att:

egentligen har vi inte sett konstverket eller boken; vi har bara fått en rapport om den och vi har ställt frågor till dem som fortfarande arbetar med att färdigställa verket. Vår evaluering är lätt att uppfatta som en »orättvis betraktelse». (s 51)

Ja, det är det verkligen, primärt därför att underlaget är så knapert och utvärderarna har varken fått i uppdrag eller bemödat sig om att följa upp sina tvärsäkra nedsablingsar med att kolla vad som hände se'n, det vill säga vilka produkter som föll ut i form av avhandlingar och andra monografier, antologier och artiklar i vetenskapliga tidskrifter.¹

Utvärderingsrapporten (Arnot, Hopmann & Molander 2007) är liksom Molanders uppföljningsartikel i detta tidskriftsnummer (Molander 2008), trots det synnerligen magra underlaget, mycket »gnällig» och har ofta ett försåtligt och nedlåtande språk då utvärderarna kritiserar förhållanden som lika väl skulle kunna vändas till det positiva.² De skriver om sina övergripande intryck under fyra punkter som direkt anger en klart kritisk ton. I de fyra punkterna anges till exempel att:

the reports say very little explicit about the theoretical framework, methodology, research design and data analysis or the links between them. There is relatively little reference to theoretical developments in the field of democracy, democratic education, gender and citizenship. (Arnot m fl 2007 s 16)

Men utvärderarna finner således ingen som helst anledning att följa upp om den kortfattade rapporteringen också har en motsvarighet i projektens vetenskapliga texter och slutrapporter. De hävdar vidare att »there appears to be a strong emphasis on schools rather than other educational institutions» och att »much of this research has a strong emphasis on understanding ongoing educational practice in the field from the inside» (Arnot m fl 2007 s 16).

Med »from the inside» bäddar de för det som sedan utvecklas som »the closed circle» och i den tredje punkten anges att:

a number of projects appear to be committed to a notion of ›normative research›. The aim here is to help to establish the ›right› understanding and teaching of democratic values in the Swedish school system. The underlying agenda is to ›try and develop democratic citizens› – a normative agenda. (Arnot m fl 2007 s 16)

Men om forskningsprojekten handlar om demokratiska värden, genus och medborgarskap så måste väl skolans normativa villkor undersökas. Dessutom undrar jag om utvärderarna själva brytt sig om att söka problematisera den normativa dimensionens komplexitet. Skolans verksamhet är i många avseenden präglad av normativitet och målsättningarna med skolans arbete är i hög grad normativa. Jag skall återkomma till detta men jag finner utvärderarnas kritik lättköpt och anspelade på en föräldrad föreställning om att vetenskapen skulle kunna inta en objektiv hållning och borde akta sig för att överhuvudtaget ta i de normativa villkoren.

I den fjärde punkten sägs att:

quite a few projects did not seem to have done a sufficient screening of the state-of-the-art of empirical research in their respective fields nationally or internationally. (Arnot m fl 2007 s 16)

men jag undrar vad man vet om detta utan att ha sett de slutliga rapporterna och ansökningarna som lett till projekten.

DEN SLUTNA CIRKELN

En huvudlinje i såväl rapporten som i Molanders (2008) artikel, som följer upp de ovan nämnda fyra punkterna, är det kritiska påståendet att projektens publiceringspolicy verkar vara inlåst i en sluten cirkel, det vill säga att man skulle producera:

ett resultat som går direkt in i lärarutbildningskretsloppet, för att där nå fram till målet: en eller annan form för upplysning som når lärarutbildare, lärarkandidater och till slut elever. (Molander 2008 s 43 f)

Men jag har svårt att förstå denna kritik och jag har också svårt för det förledande språkbruket som »en eller annan form av upplysning». Är det inte bra om forskningsprojekten (också) lyckas producera god litteratur för lärarutbildningen?

Givetvis är detta i slutändan en kvalitetsfråga och en fråga om vad som mer produceras från respektive projekt, det vill säga framför allt artiklar i internationella tidskrifter. Men titta exempelvis på den av Jon Pierre (2007) redigerade antologin *Skolan som politisk organisation* som är ett av huvudresultaten

från projektet »Värdekonflikter i skolan», och *Utbildning, arbete och medborgarskap* redigerad av Dahlstedt, Hertzberg, Urban och Ahlund (2007) från projektet »Utbildning, arbete och medborgerlig agens» lett av Alexandra Ahlund. De är väl alldeles utmärkta produktprodukter som dessutom bör kunna läsas av lärarutbildningsstudenter och det kan väl knappast vara kritiserbart.³

Angående publicering så dristar sig Molander också till att skriva att den övergripande policyn föreföll vara att projekten inte var inställda på publicering »under forskningsprojektets gång» vilket jag finner vara ett uttalande som inte stämmer i någon högre grad om man tittar på de olika projektens löpande produktion.

DEN KOMPLEXA NORMATIVITETEN

Utvärderarna, här sammanfattat av Molander (s 44 ff), menar att de flesta projekten tog den svenska skolpolitiken såsom den formuleras i lagar och läroplaner som utgångspunkt och att få projekt formulerade sina problemställningar med referens till (annan) forskningslitteratur. Det fanns inte bland projekten, menar Molander, någon »medveten anpassning till de som har makten» utan projekten uppfattas som att »det normativa, att få »demokratiska värden» på plats var djupt och ärligt känt av forskarna». Implikationen av detta, menar utvärderarna, var att forskarna inte tog sitt ansvar som autonoma forskare som:

mer självständigt formulerat sina (övergripande) forskningsproblem och mål. Vi saknar också en självständig problematisering av det demokratibegrepp, eller de demokratibegrepp, som tas för givet i de officiella skoldokumenterna. Med något lysande undantag går inte projekten in på olika demokratibegrepp eller olika »grundläggande värden» och forskningslitteratur knuten till detta. (s 45 f)

För det första kan man återigen ifrågasätta om de formella rapporterna och halvtimmesintervjuerna kan bilda underlag för dessa uttalanden. För det andra tror jag att det är en helt felaktig karakteristik då de flesta projekten med demokrati- och värdefrågor i fokus, om man skall bedöma dem utifrån deras produktion, snarast arbetar med en medvetet problematiserande syn på normativitet och på demokratibegreppet och en öppen, mångfaldig demokratisyn. Den förenklade syn på normativitet som tillskrivs projekten (s 46) tror jag möjligen förekommer undantagsvis, men den dominerande skulle jag snarare vilja beskriva som pedagogiskt och politiskt filosofiskt grundad i termer ungefär som de beskrivs av Englund (1990 s 30) och Rothstein (1994 s 9 ff) där argumentationen ställs i centrum.

Utvärderarna negligerar dock helt och hållet, menar jag, procedurala ansatser som sätter den kommunikativa rationaliteten som alternativ och värderar samtalets möjligheter. Utvärderarna förefaller tro att det från projektens sida ensidigt handlar om förmedling av de »rätta demokratiska värdena» och tillskriver således (de flesta) projekten synnerligen osofistikerade vetenskapliga hållningar.

INTERVJUERNA OCH FORSKARNAS SPRÅK

En viktig källa för utvärderingspanelens kritiska utsagor är de halvtimmeslånga intervjuerna med projektledarna i vilka panelen sökte utröna tre aspekter av vetenskaplig kvalitet, nämligen *originalitet*, »*rigour*» (ungefär vetenskaplig akribi) samt *betydelse*. Resultatet är nedslående. Originalitet förekom i få fall, menar de, och de fann flera exempel på dåligt hantverk. Än värre var att panelen menar att de flesta projektledarna föreföll ovana vid vetenskapliga diskussioner och att det inte verkade som så många av dem hade tillgång till vad de kallar »forskningens språk».

Det här är riktigt spännande och givetvis skrämmande om det är så illa som panelen förefaller tycka, nämligen att flera projektledare hade svårt att vara reflexiva i förhållande till sin egen forskning. Även här urskiljs av panelen en dominerande grupp och några undantag och vi får inte veta hur grupperingarna ser ut. Möjligen ställde panelens sätt att kommunicera till en del problem bland annat genom att betona metodologi på det sätt som gjordes, då flera av projekten arbetar med en mångfald metoder (vilket i många fall är en styrka, tror jag, men det förefaller inte passa panelen) och i den uttalade metodkritiken från panelen är det också vissa metoder som får klä skott.

Jag undrar om man inte kommit längre om man i högre grad tagit fasta på den pedagogisk- och politisk-filosofiska och därmed argumentativa karaktären hos flera projekt. Man kunde till exempel använt sig av Molanders uppfattning om vetenskapens idé och gjort om detta till ett frågebatteri och sett om projekten levtt upp till detta:

1. Ta reda på vad andra skrivit, sagt och erfarit om något tema – och förhåll dig själv argumentativt till det.
2. Meddela vad du själv erfarit och kommit fram till på ett sådant sätt att andra kan förhålla sig argumentativt till det.
3. Tala med egen röst. (Molander 2000 s 32)

GODA FRAMTIDSUTSIKTER ÄNDÅ?

Rapportens karaktär, som innebär att de 14 projekten i stort sett dras samman till en och samma kritiska bedömning och inte väljer att behandla och värdera de olika projekten ett och ett, lägger på så sätt grunden till en negativ hållning till den genomförda forskningen. Trots att rapporten kommit att uppfattas som i grunden kritisk⁴ så kan den också läsas på ett annat sätt. Efter ett långt nedsablingsavsnitt om »the high safety level» om projektens forskning skriver utvärderarna ett mer resonerande avsnitt under rubriken »Research on democratic values, citizenship and gender in education – International and future prospects» (Arnot m fl 2007 s 39 ff). I detta avsnitt heter det inledningsvis att:

the strongest projects [som man alltså inte får veta vilka de är] have the potential of moving forward the theoretical frameworks offered by leading European and North American researchers and international philosophical debates.⁵

Jamen då kanske en del projekt ändå inte var så tokiga. Det låter ju här plötsligt som det finns en väldig potential i de starkaste projekten. Fast hur skall man uppfatta detta? Tidigare har utvärderarna ställt sig väldigt kritiska till hur:

grand theory ... seemed to be a backdrop to projects rather than a tool for conceptual and research development. A more critical and reflexive approach to the use of ›grand theory‹ and indeed the selection of which grand theory was relevant to the research question and vice versa would greatly strengthen the research on democratic values. The alternative or supplementary task, could be to refer to the insights of the relevant research literature. However only a couple of projects referred to the research literature within a particular theoretical frame. (Arnot m fl 2007 s 26)

Ja, slutsatsen av detta måste vara att utvärderarna trots allt är relativt nöjda med ett begränsat antal projekt, vilka de nu månne vara, även om den övergripande betraktelsen ändå blir övervägande negativ? Skulle rapporten då behövt bli så negativ eller uppfattas som så negativ? Hur hade helhetsbedömningen sett ut om de goda projekten lyfts fram istället?

I den resonerande slutdiskussionen som således börjar så positivt menar utvärderarna vidare att UVK i större utsträckning skulle kunna stödja den potential de starkaste projekten påvisar och i den fortsatta argumentationen under fyra punkter (citizenship spaces and values, pedagogic research, social inequalities, democratic values) har utvärderarna implicita referenser till icke namngivna, men ändå mer eller mindre utpekade projekt där mycket beröm faktiskt åter delas ut och där utvärderarna också har rätt bestämda rekommendationer.

Det är nödvändigt att projekten i högre grad relaterar sig till varandra (vilket delvis redan görs bland annat genom nätverksformen) och, »which we also have seen little of so far – is to set the Swedish research in motion towards an international context» (Arnot m fl 2007 s 43). Men vad vet utvärderarna om detta? Vilka uppgifter baserar de sin utsaga på? Jag skulle vilja påstå att många av projekten också har en förhållandevis omfattande relation till den internationella kontexten genom artiklar, konferensbidrag och andra former av kontinuerliga kontakter med det internationella forskarsamhället.

Ja, jag skulle dessutom vilja hävda att bland projektens produktion så kan man hitta några av de kanske teoretiskt och metodologiskt mest nyskapande utbildningsvetenskapliga avhandlingarna som producerats under senare år med betoning på kommunikationens möjligheter och begränsningar och avhandlingar som analyserar data på ett sätt som kraftfullt bidrar till en ökad förståelse för möjliga framgångsvägar och problem vad gäller klassrummets möjligheter att befördra demokrati.

NOTER

1. Redan vid en första preliminär rapport från Molander inför UVK våren 2007 försökte jag som medlem av Utbildningsvetenskapliga kommittén understryka behovet av att den s.k. utvärderingen, som alltså består av läsning av 14 formella slutrapporter och halvtimmeslånga intervjuer med projektledarna, också borde innehålla en uppföljande läsning av åtminstone de centrala resultaten från projekten.
2. Molander verkar inte tycka att utvärderingsrapporten var elak nog utan understryker att han tillåter sig att formulera sig friare och något mer polemiskt. Målet med artikeln, skriver han, är att »ge utmaningar – inte slutgiltiga läsningar – till dem som är studenter, lärare och forskare inom den utbildningsvetenskapliga sektorn» (Molander 2008 s 41).
3. Den antologi jag själv redigerat från projektet *Utbildning som deliberativ kommunikation* (ett projekt som också ingår bland de fjorton utvärderade), nämligen

Utbildning som kommunikation. Deliberativa samtal som möjlighet (Englund 2007), har också delvis denna introducerande ambition, men lyckas kanske inte fullt ut ta plats och fungera som lärarutbildningslitteratur på grundnivå då den innehåller en del (för många?) komplicerade teoretiska resonemang (vilket också är antologins ambition) och tar sin utgångspunkt i en pedagogisk- och politisk filosofisk tradition, pragmatismen, som kanske inte är given introduktionslitteratur på lärarutbildningen. Speciellt inte om man skall tro de senaste utvärderingsturerna om densamma som snarast ropar efter litteratur om prov, betygsättning och bedömning. Men är då detta, dvs det angivna projektresultatet, positivt för utvärderarna, dvs om den producerade litteraturen inte träder in i cirkeln? Tja, det eftersträvansvärda torde väl vara att litteratur produceras som tillfredsställer såväl det internationella forskarsamhället som grundutbildningen av lärare, vilket i många fall också är projektens ambitioner och som de lyckas rätt väl med. Det skall då sägas att jag inte har någon total överblick och insyn i alla de 14 projekten, men c:a hälften av dem med inriktning mot demokrati- och värdefrågor känner jag till rätt väl vad gäller huvudsaklig produktion.

4. Exempelvis i media (Samuelsson 2007) där rapporten ju direkt användes för att ifrågasätta den utbildningsvetenskapliga forskningens kvalitet, vilket är helt i linje med den upparbetning som skett under decennier i borgerliga media vad gäller det som uppfattas som pedagogisk forskning och forskning om lärarutbildning och skola). Denna upparbetade 'förförståelse' från medias sida kan också betraktas som en central del av svaret på frågan: »Varför blir allt så enkelt, när det handlar om något så komplicerat och betydelsefullt som utbildning och kunskap om utbildning?» (Franke & Lundgren 2007). Se Matilda Wiklund (2006) för en analys av DN:s roll som dagordningsställare för utbildningspolitiken.

5. Om utvärderingspanelen valt att lyfta fram denna värdering tydligare så hade startpunkten för den fortsatta diskussionen rimligen också blivit en helt annan.

LITTERATUR

- Arnot, M., Hopmann, S. & Molander, B. 2007: *International Evaluation in Educational Sciences – Democratic Values, Gender and Citizenship*. (Rapport 4:2007) Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Dahlstedt, M., Hertzberg, F., Urban, S. & Åhlund, A. (red) 2007: *Utbildning, arbete och medborgarskap*. Umeå: Borea.
- Englund, T. 1990: På väg mot en pedagogiskt dynamisk analys av innehållet. *Forskning om utbildning* 17(1), 19–35.
- Englund, T. (red) 2007: *Utbildning som kommunikation. Deliberativa samtal som möjlighet*. Göteborg: Daidalos.
- Franke, S. & Lundgren, U.P. 2007: Förenklade slutsatser. *Expressen*, 2007-07-24.
- Molander, B. 2000: Universitets- eller medborgarutbildning? Några tankar om den vetenskapande och den – i vidaste mening – politiska människan. *Utbildning & Demokrati*, 9(1) 27–34.
- Molander, B. 2008: Utmaningar till utbildningsvetenskapen. Reflektioner från en internationell evaluering av forskningsprojekt om demokratiska värden. *Genus och medborgarskap. Pedagogisk forskning i Sverige*, 13(2), 41–52.
- Pierre, J. (red) 2007: *Skolan som politisk organisation*. Malmö: Gleerups.
- Rothstein, B. 1994: *Vad bör staten göra? Om välfärdsstatens moraliska och politiska logik*. Stockholm: SNS Förlag.
- Samuelsson, M. 2007: Undermåligt. *Expressen*, 2007-07-16.
- Wiklund, M. 2006: *Kunskapens fanbärare. Den goda läraren som diskursiv konstruktion på en mediearena*. (Örebro Studies in Education 17.) Örebro: Örebro universitetsbibliotek.